کورد و گرێیا سەلماندنا ناسنامەیێ!

موحسن عەبدولڕەحمان
(دهۆک)

گۆڤارا مەتین ژمارە ٢٣٩، ئیلونا ٢٠٢٣یێ و د لاپەڕە ١٢١ دا، بابەتەک ب ناڤێ (زریاب، مۆزیکژەن و سترانبێژ و ئەفسانەیێ کورد) ژ لایێ بێکەس نوری (خویندکارێ دکتۆرایێ زانکۆیا سەلاحەدین، کۆلیژا هۆنەرێن جوان — پشکا مۆزیکێ) هاتە بەلاڤکرن، تێدا وەکو گەلەک نڤێسەرێن پێشی خۆ، هەولددەت ناسنامەیا کوردی یا زریابی بسەلمینیت! ئەو ژی ب کۆمکرن و وەرگێڕانێ بێی ڕاڤەکرنا وان کاودانان وەکو نەچارییا (حتمیة) مێژوویی، و بەرسڤدانا پرسێن بۆچی، چاوا، کەنگی، لکیدەرێ.. و لێگەڕیان ل قۆلاچکێن تاری و ئیشکێن نەربەرچاڤ.

زریاب بوویە مێژوو و فەرە وەکو مێژوو سەرەدەری ل گەل بهێتەکرن، لێ ئەڤە ڕەوشەک یەکانە نینە، بەلکو دگەل پتریا هەرە پترا زانایان، سەرکردە، نڤێسەر، هونەرمەندێن کورد یا بەردەوامە، ئەوژی ژبەر چەند ئەگەران هەر ژ هەلگرتنا وان بۆ ناڤێن بیانی و کوچکرن بەرەڤ دەرڤەی کوردستانێ، ئانکو ڕەڤین ژ جڤاکێ وان وەرنەگریت و هەمبێزنەکەت، د دەمەکی دا مرۆڤێ کورد ب سروشتێ خۆیێ هەلاتگەری حەز ژ هۆنەری دکەت! زەنگینێن کورد بۆ دیتن و گۆهدارییا فەیرۆز، ئومکەلسوم، تەروب، سەباح... دچوونە لوبنان و مسرێ...

لێ گۆلبهار نەچاربوو ل بەغدا بژیت و شوی ب ئەرەبەکێ شیعە بکەت و دەمێ مرنێ راسپارد ل نەجەف بهێتە ڤەشارتن!

ئەم چ خەلکەکێ سەیرین، ب زمانێ خەلکی دخوینین و دنڤێسین و ئەرشیفدکەین، خزمەتا زمان و مێژوویا داگیرکەری دکەین، پاشی ل داویێ کەلتوور و مێژوویا خۆ ژ ناڤ وێ مێژوویا وان بۆ خۆ نڤێسی ڤێکددەین و مە زمانەک هەیە تێرا حەفت مللەتان دکەت، زارۆکێن خۆ ب ناڤێن بیانی یێن کرێت یێن نەزانین ڕامانا وان چییە ناڤدکەین، ناڤێن سروشتێ کوردستانێ ژ چیا و گۆل و کولیکان تێرا ناڤکرنا هەمی کچ و کوڕێن کوردان هەیە! دووماهیێ و پشتی کەسەک اناڤداردبیت و خەلک بەحسدکەت ژنوی ئەم لێ ب خودان دەردکەڤین و وێ شانازیێ بۆ خۆ ڤەدگەڕینین، وەکو نیگارکێشێ جیهانی (مالفا)ی، ئەوێ جڤاکی راتەقاندی، هەمی بزاڤا دکەین دا کوردبوونا وی بسەلمینین، ئەگەر ژی ئەوە ناڤێ وی کەسی نە کوردییە، هەکە ناڤێ مامێ سەلاحەدینی (شێرکۆ) و باپیرێ ی (شادی) نەبانە، دا گەلەک یا ب ساناهی بیت ئەرەب موهرا ڕەشا عەباسی ل ئەنییا وی یا کەڤەر بدەن! ئەڤ لێگەڕیان و بزاڤە بۆ سەلماندنا ناسنامەیێ بۆمە بوویە گرێ!

یەک ژ کەسێن مشتومرەک زێدە ل سەر هاتییەکرن، ناڤدارترین موزیکژەنە ئەوژی (زریاب)ە، پتر ژ داهێنانێن وی ناکوکی ل سەر ناڤ و نەژادێ وی و ئەگەرێ مشەختبوونا وی ژ بەغدا بۆ قورتوبە هاتییەکرن، گەلەک ناکوکی د ناڤبەرا نڤێسەر و مێژوونڤێسێن ئەرەب ب خۆ دا هەیە، لێ ل پێشیێ بۆچی ئەرەب هندە بزاڤەک بێیەمان دکەن وەکو سەلاحەدینی یان سلێمانێ ئوسکوبارێ گورگانی بۆ دوندەهەکا ئەرەبی ڤەگەڕینن، ب رهەکا ئەرەبیڤە پەترۆمەکەن، ب هەر رێکا هەبیت ژێیاتییەک بەدەوی بۆ چێبکەن، هەما بۆ دویر وەکو ئەسیوبی (حەبەشە) ڤەگەڕینن! ما زریاب کییە و چ کرییە؟ دا ئەرەب و جیهان هندە گرنگیێ پێبدەن وەکو:

- گێڕانا فەستیڤالا زریابی یا جیهانی ل بەغدا ئەوا پێنج رۆژان ڤەکێشای و تێدا تیپێن هۆنەرییێن ئیراقی و ئەرەبی و جیهانی بەشداربووین، جورێن سترانێن کەلتۆری و موەشەح و مۆزیک و مقامێن ئیراقی ل ژێر ناڤونیشانێ (زریاب نبض بغداد في الاندلس) هاتینە پێشکێشکرن.

- ژبو بلندکرنا ئاستێ مۆزیکا مەراکشی و دیارکرنا شیانێن باش، ژمارەک ژ ماموستا و هۆنەرمەندێن مەراکشی - ب هەڤکاری دگەل رێکخراوا یونسکو - خەلاتەک داهێنا، ناڤێ هۆنەرمەندەکێ (ئەرەبێ کەڤنێ ناڤدار) لێکرن، ئینا کرنە (زریاب للمهارات) ئەو خەلات بۆ هیخوازییەک کو هەر هۆنەرمەندەکێ مۆزیکژەنێ مەراکشی، یان ئەفریکی بدەستڤەئینانا وی بخوازیت.

یا گرنگ بۆ مە نها زریاب (ئەفسانەیا چەرخێ ناڤین) کییە، کەنگی، چاوا، بۆچی..، ئەڤ هەمی دویڤچوون و لێکۆلین و مژەوییبوونە لدور کەساتییا وی؟ دەما بابەتییانە ڤان پرسان دکەین، دێ هندەک گۆمان یان ڕاستی ل بارەی زریابی ئاشکرابن.

- دانەر و ڤەکۆلەرێ مۆزیکێ کریستیان بوشیە دبێژیتە زریابی (مرارییا ئەندەلوس)، ب مۆزیکا خۆ یا جوان ڕاکێشەرێ دەروونان، داهێنەرێ ژەنا (وتر) پێنجێ یا عودێ، تەکنیکێن دەنگی، سەروەرێ هۆنەرێن جوانیێ، ژیار و لێنانێ یە!

زریاب ئەو بالندێ رەش؟

زریاب ئەوێ بەری پتری ١٢٠٠ سالان ژیایی،

نابیت وەکو مێژوو سەرەدەریێ دگەل دا نەکەین. نها دبینین ئەوێن پێشی سەد سالان د ژیاندابوون و هێش هەڤرپێن وان د ژیانێ دانە، دنیایەکا درەو و سەختەکاری، بێبەختی و پەسەنداری ب دویڤ ڤەنابنە، ڤێجا چاوا زریابێ هۆنەرمەند ئەوێ بەری دوازدە چەرخان ژیایی خەلیفە و میر مەندەهۆشکرین، د دەمەکی دا دنیایەکا درەوین ئەرێ و نەرێ ب دویڤ خەلیفەی و زانا و سەرکردەیان هاتینە رستن! لەورا ڤیابیت وەکو کەساتییەک مێژوو زریابێ فرەبەهرە و داهێنان بخوینین، و ژ مەرجێن ڤەکۆلینا مێژوویی گومان، راستکۆیی، وێرەکی، هەڤبەرکرنە و...، من بزاڤکر بزانم یەکەم کەس ل دور زریابی نڤێسی، لێ مخابن کەڤنتر ژ (المقریء التلمسانی) ئەوێ ل سالا ١٥٧٨ز بووی و زریاب ل سار ٧٨٩ز بووی، ئانکو د ناڤبەرا وان دا ٧٨٩ سالن بدەست من نەکەفت!

د فەرهەنگێن زمانی دا هاتییە کو (زریاب) پەیڤەکا فارسییا ئەرەبکرییە، ب رامانا زێر یان زەر، ئانکو ئەو ناسناڤە، ب رامانا خودانێ دەنگێ زێرین، ئەڤ پەیڤە د شعرێ دا ب هەڤواتا زێر هاتییە، ل سەر زارێ شاعرەکێ چەرخێ عەباسییێ یەکێ هاتییە گۆتن: (فی مجلس مطرت سماؤه سقفه ثمر النعیم تخاله زریابا).

زریاب: ئەو بابێ حەسەنی، عەلی کوڕێ نافعێ مویسلی یە، سالا ١٧٣مش/٧٨٩ز بوویە و ل قورتوبە سالا ٢٣٠مش/ ٨٤٥ز مرییە، ئەرەبا گۆتییە زریاب کو بالندەکێ (چویچکە) ڕەشە، ژبەر خۆشە دەنگێ وی ب زریاب ناڤکرینە، لێ د (مجلة القافلة، مارس، ٢٠١٨، https://qafilah. com) دا ژ بنیات فارسە! و د (الموسوعة العربیة)دا هاتییە: (ب زریاب هاتییە ناڤکرن، ژبەر دەنگێ وی یێ- زێرین- وەکو زێڕی).

د پەرتووکا ا (لاغانی – لابی فرج الاصفهانی) دا، (زریاب الواثقیة) ژنەکا سترانبێژا ناڤداربوو، بەحسێ ڕەشاتییا بیستێ ڤێ سترانبێژێ نەهاتییەکرن، ئانکو هەکە زریاب ب رامانا رەشاتیێ هاتبا، دا ئەڤ سترانبێژا ناڤدار پێ هێتە نیاسین. هەروەسا سترانبێژێ ناڤدارێ هەڤدەمێ زریابی (ئیبراهیمێ کوڕێ مەهدیێ عەباسی) سترانبێژەکێ ناڤدارێ دەنگخۆشێ پیسترەش بوو، لێ ب زریاب نەهاتە ناڤدارکرن! ژ ئەڤێ دباردبیت کو زریاب ئانکو زێر و ئەو وەکو خوازە بۆ خودانێ دەنگێ خۆش هاتییە گۆتن، تانها ئەڤ سالۆخدانە د ناڤ کوردان دا یا بەردەوامە، کو بۆ خودانێ دەنگێ خۆش، (دەنگ زێڕین) دهێتە گۆتن.

(زریاب) چویچکەک دەنگخۆشە ژ مالباتا قەلان، لێ ل دویڤ (قاموس المعرفة) زریاب: ناڤە، نێرە، لێکدایە ژ (زر) ب رامانا زێڕ و (اب) ب رامانا ئاڤ، ئانکو (زێڕئاڤ) دەمێ زریاب وەرگێڕاینە ئەرەبیێ، وەسا تێگەهشتینە کو ئەو یێ بیسترەش بوو، زریاب ب چویچکەکا رەش ناڤکرن، چنکو پیستێ وی یێ ڕەشبوو، دیسان دەنگێ وی یێ خۆشبوو، ئانکو کوردێن بۆتانی تا نها ب دەنگخۆشیێ دبەرنیاسن، لێ ما بۆتانی وی سەردەمی د سپی ب سەر سۆری ڤە یان دبیسترەش بوون!؟

ڕۆژهەلاتناس (هنری فارمر) دبێژیت: ناڤدارییا وی یا مەزن ڤەدگەڕیتە دامەزراندنا وی بۆ پەیمانگەها مۆزیکێ ل قورتوبە، ئەوا بوویە (کونسرفاتوار) و شاگردێن وی بوونە شارەزایێن وەلاتی .

داهێنانێن زریابی

ئەندەلوس کەڤت، لێ داهێنانێن زریابی ل

ئەوروپیا نەکەڤتن، ئەوی ژبلی داهێنانێن د بوارێ مۆزیک و تەکنیکێن وێ دا کرین، گەلەک داهێنانێن دی هەبوون تا ئەڤرۆ ڕەنگڤەدانا وان ل سەر ژین و ژیارا خەلکی بەردەوامە، هەر ژ جیهانا جوانیێ (الاناقة)، خوارن، شرینی و شێوازێ جلکان ل دویڤ چوار وەرزێن سالێ و پاکژکەرێ ددانان، هەروەسا شترنج برە د ئەوروپیا دا، ئەو کوردەکێ موسلمانە، ئەوی ١٠ هزار ستران و ئاواز ژبەربوون و ٢٤ یەکەیێن سترانێ یێن ژێکجودا پێشئێخستینە، ئەوی شرینییا (غیرلاتشی) یا ئەسپانی یا ناڤدار و زەلابی داهێناینە، تاکو (زەلابیە) کورتکرنا (زریابیە) یە، ڤەخوران د ئامانێن شویشەی ل شوینا زێر و زیڤی و شویشتنا جلکان ب خوێ و پرچ شەکرن و تراشین...

ئەرەبێن موسلمانێن فقهزانێن چەرخێ بیست و یەکێ یێ مۆزیکێ حەرامدکەن، ئەرێ ل سەردەمێ میرێ باوەڕداران هارونی، بۆچی فقهزانەکی نەگوتێ مۆزیک گونەهە، بەروڤاژی مۆزیکژەن دبینین چاوا دهاتنە خلاتکرن و ڕێز لێ دهاتە گرتن!

وەغەرا ئەسپانیا

نێزیکترین دووراهییا ئاسمانی د ناڤبەرا بەغدا و مەدرید دا (٤٣٠٣)کم، ئەرێ خێزانەک ب پێ و سوارێ ژ بەغدا دا بگەهیتە ئەسپانیا ب ڕێکا مویسل، شام، مسر، تونس.. چەند دەم و ماندیبوون دڤێت؟ ئەرێ بۆچی زریابی ئەڤ ڕێکا دویر و دەراز دابەرخۆ و خێزانا خۆ، ما مامۆستایێ وی ئیسحاقێ مویسلی چەند کین و ئیرەیی ژێ هەلگرتبوو، یان یا دروستتر دەستهەلاتا ئیسحاقێ مۆزیکژەن چەندبوو، تاکو باشترین مۆزیکژەنێ مەزنترین دەستهەلاتدارێ وی سەردەمی، هند دویر ژبەر بڕەڤیت!؟ بێی ئەو دەستهەلاتدار (هارون لڕەشید) ل دور ئەگەرا وندابوونا وی بپرسیت!؟ ما ئەو کیسکەک یان مۆزیکژەنێ شەیداترین خەلیفە بۆ مۆزیک و سترانێ بوو، ب گەهشتنا زریابی بۆ شام، مسر و تونسێ ڕەشەک و سیخۆڕێن خەلیفەی (البصاصین)، خەلیفە ب ئامادەبوونا زریابی ل کوچکا میرێ تونس ئاگەهدارنەکر، ئەرێ ئەڤ هزر و هەڤبەرکرنە یا بەرهۆشە!؟

ئەرێ بۆچی لاووکێ بۆتانی نەدچوو دەڤەرا جزیرێ و کوردستانێ ناڤ مرۆڤێن خۆ، بۆچی پەنا نەدبرە وارێ قرالێ بیزەنتە ل باکوورێ ڕوهایێ کو نێزیکترە و دەرڤەی دەستهەلاتا خیلافەتا عەباسییە، بۆچی ئاراستەیا وی تایبەت بۆ قورتوبە وارگەهێ دەستهەلاتا مالباتا ئەمەوی بوو، دوژمنێن سەرسەختێن مالباتا عەبباسی (ناکوکی و دوژمنییا مالباتا هاشمی – ئەمەوی، پێش دوژمنیا ئەبو سوفیانی بۆ پێغەمبەری، معاوییەیی بۆ عەلی، یەزیدی بۆ حوسەینی یە...)!؟ و بۆچی ئەڤ گرنگیپێدانا هەرە زێدە، ژ لایێ میرێ قورتوبە؟ بەراهی و دووماهیێ هەر زریاب هۆنەرمەند دمینیت، لێ خەلیفێ ئەمەوی بچیتە پێشوازیێ! و هەیڤانە ٢٠٠ دینار و سالانە ٣٠٠٠ دینار و بۆ هەر جەژنەکێ هزار دینار و بۆ مێهرگان و نەورۆزێ ٥٠٠ دینار بۆ بهێنە دەستنیشانکرن، هەروەسا خانی و بیستان و گوند بۆ ڤەبڕین، ئەرێ ئەڤە پیڤەرێ مەردینیێ یان ڕێزلێنانە ل هۆنەرمەندەکی یان ئاڕاستەکرنا پەیامەکێیە بۆ خۆیەتیێ هارون لڕەشیدی!؟

هارون لڕەشید ١٧٠ مش بوویە خەلیفە و ل ١٩٣ مرییە، و عەبدولڕەحمانێ کورێ حەکەمی ل قورتوبە ل سالا ٢٠٦ مش بوویە میر و ل سالا ٢٣٨ێ مرییە، ئانکو نابیت زریاب

بەری سالا ١٩٣ێ چووبیتە ئەندەلوسێ و میر عەبدولرەحمانێ کورێ حەکەمی پێشوازیکربیت! هارون ل ١٩٣مش مرییە و عەبدولرەحمان ل ٢٠٦ مش بوویە میر، ئانکو سێزدە سال د ناڤبەرا مرنا هاروونی و میربوونا عەبدولرەحمانی دانە، ئەرێ کەنگی زریاب ژ بەغدا دەرکەفتبوو؟

زریاب ژ بنیات کوردە، ئەڤە ئەوە یا رۆژهەلاتناسا ئەلمانی (زیگرید هونکە) د پەرتووکا خۆ یا ناڤداردا (شمس العرب تستطع على الغرب)، و د لاپەرە ٤٨٨ دا دەربارەی وی تۆمارکری: «گەنجێ کورد زۆریاب ژ گەشترین شاگردێن خواندنگەها وی بوو».

بۆتان (جزيرة الاكراد يان جزيرة ئبين عومەر)؟

بۆتان ل پێش ئیسلامێ و دیدەڤانییا هەمی ژێدەرێن مێژوویێن گریکی و رۆمانی و ساسانی… دەڤەرەکا کوردنشینە، بەلکو ناڤەندەکا کوردانە، لێ بۆچی د ژێدەرێن ئیسلامی دا جزیرا کوردان؛ ب (جزيرة بن عمر) هاتە نیاسین؟ مەسعودی ل ٣٤٦مش/٩٥٧ز مرییە، د پەرتووکا خۆدا (المسعودي، مروج الذهب /٢ ص ص ٣،٩٩،١٠١) دا، گۆتییە: (کورد مللەتەک ژ مللەتان زمانێ خۆ یێ تایبەت هەیە، ئەوژی زمانێ کوردیە و یەکەم کەسن ل ڤێ دەڤەرێ نیشتەجیبووین)، دگەل تێبینییا.

ل سالا ٢٥٠مش کورێ عومەرێ تەغلبی نویژەنکرییە، ئانکو پشتی ٢٣٠ سالان ژ دەستهەلاتا ئیسلامی، ئەرێ چ لێ نویژەنکر دا ب ناڤێ وی بهێتەناڤکرن، مزگەفت و خانەک یان باژێر هەمی نویژەنکر، ما بیڤەلەرزێ لێدابوو، یان داگیرکەرێن ئەرەب وەسا وێرانکربوو، کو پێدڤی نویژەنکرنێ ببیت؟ یان چ ژ وان نینن تنێ وەکو هەر تشتی ئەرەبکرنا ناڤی یە!

ژێدەرێن ئەرەبی د موکورن ل سەر مویسلیبوونا زریابی، ئەرێ ما تا سالێن حەفتێیان پتریا خەلکێ مویسل کوردنەبوون؟ دیسان ل وی سەردەمی هەکە بۆتان و ئامێدیێ ب سەر میسل ڤەبن؟ ل دویڤ گۆتنا رۆژهەلاتناسێ فرەنسی (ئیڤریست لیڤی پروڤینگال) زریاب ل سالا ١٧٣مش/ ٧٨٩ز ل بۆتانێ بوویە و لێ مەزنبوویە و پێ هاتییە نیاسین، بەری بچیتە مویسل و ماموستایێ خۆ ئیسحاقێ مویسلی ببینیت، نها ژی دەڤەرداریێن شنگال و ئاکرێ و بەردەرەش و شێخان و چەندین ناوچەیێن دی یێن کوردی ب سەر مویسل ڤەنە.

یا گرنگ لڤێرە زریاب ل بۆتان بوویە و لێ مەزنبوویە و پێ هاتیە نیاسین، بەروڤاژی مۆزیکژەنێ ناڤدار مەلا ئوسمانی مویسلی، ئەوێ سالا ١٨٥٤ز ل گوندەکێ ئامێدیێ بووی، لێ ژ زارۆکینی چوویە مویسل و ب کورد نەهاتییە نیاسین، چنکو چ بەرهەم یان ئاماژەکرن بۆ کوردبوونا خۆ دیارنەکرییە، لێ سەرباری کو دناڤبەرا بوونێن واندا ١٠٦٥سالن، لێ زریابی ب کریار کوردبوونا خۆ سەلماندییە، دەمێ ناڤێن کوردی ل سەر داهێنانێن خۆیێن بوارێ مۆزیکێ دانایین، کو تا نها ب کوردی دهێنە گۆتن، وەکو ڤەکۆلەرێ تونسی (عادل بالكحلة) دیارکری: من تشتەک ژ مللەتێ کورد نەدزانی تاکو رابوویم ب ڤەکۆلینێ لدور مۆزیکا رۆژهەلاتی و گەشەکرنا وێ، و دەمێ من دەستنڤیسێن مۆزیکژەنێ ناڤدارێ کورد زریابی دیتین، سەرباری شارەزایا وی د زمانێ ئەرەبی دا، لێ وی پتریا زاراڤەیێن مۆزیکی ب زمانێ کوردی بکارئینانە، زێدەباری ناڤێن سەلیقەیێن (مقامات) مۆزیکی یێن لێکدای و تایێن وێ. وەکو:

یەک: پەیسکا مۆزیکی و ناڤێ نیشانێن

مۆزیکی ب کوردیبوون (یەک، دوو، سێ، چار) و ژەهێ- وتر- دویماهیێ د ئامیرەیێ عودێ دا بکوردی ناڤکرییە (گرێدان)، و دەربارەی نیشانێن سەرەکی کرینە (مال) و (بێمال) هەروەسا (دووئاوان).. دیسان سەلیقەیێن (راست، نەورۆز، کورد، دلنشین، گۆلعزا، سۆزدل، سۆزناک، شاهیناز، سۆزدلارا، نەهاوەند...، زریابی ب دانانا زاراڤەیێن مۆزیکێ ب کوردی پشتی ١١٠٠ سالان، بەرێ ڤەکۆلەرێ تونسی دا کوردستانێ! و نەچارکرییە لدور کوردان بگەڕێت دا ژ نێزیک ڤە مللەتێ زریابی بنیاسیت، ئانکو ب رێکا زمانێ کوردی زریابی تا پشتی مرنێ ژی خزمەتا مللەتێ خۆ کرییە، لەو یێ هەژی جهەکێ ناوازەیە د بیردانکا کوردی دا.

دوو: وەغەرا دویر و دەراز: بن خەلدون د پێشەکیا خۆ دا دبێژیت: زریابی نەدڤیا ژ بەغدا دەرکەڤیت، لێ یێ نەچاربوو؛ ئەوێ پالدا بڕیارا دووماهیێ ب چوونێ ژ رۆژهەلاتێ بەرەڤ رۆژئاڤا بدەت، دیسان رۆژهەلاتناس بروکلمانی و ئەوا (ابن عبد ربه فی کتابه العقد الفرید، والمقرئ فی کتابه نفح الطیب) ژی دیارکرین کو زریابی ژ بەر ئیرەیی یا ماموستایێ خۆ و هندەک ئەگەرێن دی ژی بۆ مشەختبوونێ هەبوون، ژ وانا تێکچوونا رەوشا ئابووری ل بەغدا، و د هەمبەر دا تەناهی و گەشەیا ئابووری و شارستانی ل قورتوبە، ئانکو مشەختبوونا زریابی موهرەکەکا نەچاریێ نەهەلبژارتنێ پێڤەدیارە، بەهانە گەلەکن ژ وانا ئەگەرێ ئابووری، تەناهی و گەشەیا شارستانی، لێ د راستی دا و ل دویڤ خواندنێن مێژوویی، هارون لرەشید ژ خەلیفەیێن بهێزە، وەکو شەرێن وی دگەل رومێن بیزەنتی، دیسان ژ لایێ ئابووری ڤە ئەو خودانێ گۆتنا ناڤدارە: (ئەورۆ تە کیڤە دڤێت هەرە، باجا تە هەر دێ هێتە دەستێ من)! ژ لایێ شارستانی ڤە سەردەمێ هارونی بەغدا ژ لایەنێ هونەری و زانستی پایتەختێ دونیایێ بوو، سەردەمێ هارونی (بیت الحکمة) دامەزراندییە و بەغدا باژێرێ سیندبادی و هزار شەڤ و شەڤەکێ بوو، ب کورتی چەرخێ هارونی هند بەرفرەهی و خۆشگۆزەرانی بەردەستبوو، تاکو سەردەمێ وی د مێژوویا ئیسلامێ دا ب (چەرخێ زێرین) هاتە نیاسین.

نەخشەیا وەغەرا درێژ ژ بەغدا بەرەڤ مویسل و شامێ و میسرێ، پاشی گەهشتە باژێرێ قەیرەوان ل تونس سالا ٢٠٦مش/ ٨٢١ز، ماوەیەکی ما ل جەم میری ئەغلەبی تاکو ب فرمانا میری هاتییە لێدان، چنکو شعرەکا عنتەری یا نە ب دلێ میری گۆت، میری گۆتێ ئەگەر پشتی سێ رۆژان ل وەلاتێ خۆ تە بگرم، دێ سەرێ تە لێدەم ل دەمێ ژ باژێرێ هارونی دەرەڤیت و ژ باژێرێ قەیرەوان دهێتە ڤۆتان و دەرئێخستن، ل قورتوبە وەکو ماقویلەک دهێتە پێشوازیکرن!

رۆژهەلاتناسا ئەلمانی زیگرید هونکە، بروفنسال، کارل بروکلمان و ئیبن خەلدون د رێککەفتینە کو زریاب ب گرنگیپێدانەکا هەرەزێدە و مەزن هاتە پێشوازیکرن، کو میر عەبدولرەحمان ب خۆ و داروەدستەکا وی چوونە دەرڤەی قورتوبە بۆ پێشییا زریابی و ل خانییەکێ نێزیک کوچکا خۆ نیشتەجیکر.

پەراوێزەکان:

١- علاء یوسف – بغداد، موقع الجزیرة، ٢٠١٠/١٠/٣.
٢- الحسن سرات – الرباط موقع الجزیرة، ٢٠٠٨/١٠/١٤.
٣- بوعلام رمضانی- باریس زریاب.. تاریخ وأسطورة، ٢٠١٣/٣/١٤، موقع الجزیرة.

٤ – نفح الطيب في غصن الاندلس الرطيب، المقرىء التلمساني، الناشر: دار صادر – بيروت، ١٩٦٨، تحقيق: د. احسان عباس، ج٣، ص١٢٧.

٥ – د. هانى أبو الرب، زرياب وأثره في الحياة الاجتماعية والفنية في الاندلس، مدير منطقة جنين التعليميه، جامعة القدس المفتوحة، فلسطين.

٦ – alarabiya الرياض، محمد جراح.

٧- arab-ency.com.sy.

٨- خيرالدين زركلى، الاعلام، دار العلم للملايين، – ج٥ ، ص ٢٨.

٩ – المصدر السابق: د. هانى أبو الرب، زرياب وأثره في الحياة الاجتماعية والفنيه في الاندلس.

١٠ – منير ابراهيم تايه، زرياب.. العبقري الذي نسيه التاريخ، الحوار المتمدن، ٥٩٢١، ٢٠١٨/٧/٢.

١١- amwaj.ca/٧٨٨٠

١٢ – ابو الفداء، البداية والنهاية، دار الفكر- بيروت، ج١٤، ص٢٧.

١٣ – سيرة اعلام النبلاء، شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي/ الناشر: مؤسسة الرسالة، ج٨، ص٢٦١

١٤ – ژ مالپەڕێ شێرزاد ئەفرينى.

١٥ – ابن خلدون، المقدمه، دار يعرب، ٢٠٠٤، ص ٣٩٩.

١٦ – كارل بروكلمان، تاريخ الشعوب الاسلامية، ص٢٩٠؛ كژلك انقر: ٣٩ بالنپيا، تاريخ الفكر الاندلسى ص٥٣.

١٧ – السيد عبدالعزيز سالم، تاريخ المغرب الكبير ٢/٣٨؛ محمد حسين قجه، محطات اندلسية ص.٨٠.

١٨ – ابن خلدون، المقدمة ص ٣٣٩؛ تاريخ ابن خلدون .

١٩ – الحفنى، زرياب على بن نافع موسيقار الاندلس ص١١٧؛ بالنپيا، تاريخ الفكر الاندلسي.

ژێدەر:

١- أ.د. خضير عباس المنشداوي، زرياب البوتانى الموصلي واثره فى تقدم علم الموسيقى وفنون الغناء والطبخ والازياء، قسم التاريخ، فاكولتى العلوم الانسانية، جامعة زاخو، اقليم كوردستان – العراق المجلد١ B، العدد٢، ٢٨كانون الاول ٢٠١٣، ص٢٧٩-٢٨٠.

٢- د. هانى أبو الرب، زرياب وأثره فى الحياة الاجتماعية والفنية فى الاندلس، مدير منطقة جنين التعليمية، جامعة القدس المفتوحة، فلسطين.

٣- خيرالدين زركلى، الاعلام، دار العلم للملايين، ج٥.

٤- منير ابراهيم تايه، زرياب.. العبقري الذى نسيه التاريخ، الحوار المتمدن، ٥٩٢١.

٥- ابو الفداء، البداية والنهاية، دار الفكر- بيروت، ج١٤، ص٢٧.

٦- سيرة اعلام النبلاء، شمس الدين محمد بن أحمد بن عثمان الذهبي/ الناشر: مؤسسة الرسالة، ج٨، ص٢٦١

٧- نفح الطيب فى غصن الاندلس الرطيب، المقرىء التلمساني، الناشر: دار صادر- بيروت،١٩٦٨، تحقيق: د. احسان عباس، ج٣.

٨- ابن خلدون، المقدمة، دار يعرب، ٢٠٠٤.